

HET VERHAAL VAN NEDERLAND
ORANJE NASSAU

NWADAM

HET VERHAAL VAN NEDERLAND
ORANJE NASSAU

© 2024 Marchien den Hertog en Dorine Hermans
© 2024 NTR, Tuvalu Media, Uitgeverij Nieuw Amsterdam
Redactioneel concept Florence Tonk
Redactie Louise Koopman, Joke Jonkhoff
Beeldredactie Julia van Leeuwen
Correctie Patric Aalders, Yulia Knol
Alle rechten voorbehouden
Vormgeving omslag en binnenwerk bij Barbara, Sheila Kok
NUR 688
ISBN 9789046831649
www.nieuwamsterdam.nl
www.ntr.nl/hetverhaalvannederland

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten op de afbeeldingen in dit boek te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich tot de uitgever wenden.

**TUVALU
MEDIA**

ntr:

Inhoud

Voorwoord	7
1 Hoe een Duitse Nassau Nederlander wordt	8
2 De band met de Oranjes wordt aangehaald	40
3 Lonken naar het koningschap	68
4 De laatste stadhouders	98
5 Weg uit Nederland, en ook weer terug	130
6 Drie koningen – maar steeds minder macht	164
7 Moeder des Vaderlands	196
8 Het tapijt van onze geschiedenis	230
Bronvermelding	264
Beeldverantwoording	264
Verantwoording	271

Voorwoord

Dit is een verhaal over een familie,
die als een oranje draad door onze geschiedenis loopt.
Verbonden door het ontstaan van Nederland,
waaraan ze haar bestaansrecht ontleent.

Over een vorstenhuis met helden en zwarte schapen,
verguisd door de één en door anderen op handen gedragen.
Van prinsen en prinsessen, stadhouders en koningen,
voor wie de liefde soms bekoelt en dan weer opbloeit in tijden van nood.

Over een familiebedrijf met eigen belangen,
maar ook een verplichting aan het land.
Door te luisteren en verbinden,
en boven de partijen te staan.

Over de magie van een sprookje,
en tegelijkertijd een gouden kooi.
Vier eeuwen gedeelde geschiedenis.
Dit is het verhaal van Oranje-Nassau.

Daan Schuurmans

1

1 AUGUSTUS 1403 Met het huwelijk tussen Johanna van Polanen en Engelbrecht van Nassau verwerven de Nassaus aanzienlijke bezittingen in de Nederlanden.

25 APRIL 1533 Geboorte van Willem van Nassau, in Dillenburg; hij wordt katholiek gedoopt om Karel de Vijfde tevreden te houden.

1544 Willem van Oranje erft het prinsdom Orange van zijn neef René van Chalon; voortaan mag hij zich prins noemen.

8 JULI 1551 Willem huwt Anna van Egmond, het jonge paar vestigt zich in het Kasteel van Breda. Anna sterft op 24 maart 1558.

19 DECEMBER 1554 Geboorte van Filips Willem, als oudste zoon de stamhouder en erfgenaam van Willem van Oranje.

7 FEBRUARI 1556 Geboorte van Maria van Nassau. Willems oudste dochter is vernoemd naar landvoogdes Maria van Hongarije.

TIJDLIJN

DE ORANJES >

DE NEDERLANDEN >

1550 Karel de Vijfde vaardigt de Bloedplakkaten uit: ketters krijgen de doodstraf en verliezen hun bezit.

25 OKTOBER 1555 Filips de Tweede wordt heerser over de Spaanse Nederlanden.

24 AUGUSTUS 1561

Willem huwt Anna van Saksen, om zich hiermee te verzekeren van steun uit Duitsland.

14 NOVEMBER

1567 In Dillenburg schenkt Anna van Saksen het leven aan Willems tweede zoon, Maurits.

JANUARI 1568 Alle bezittingen van Willem in de Nederlanden worden verbeurd verklaard. Willem begint met het werven van troepen.

APRIL 1567 Wanneer blijkt dat Alva op weg is naar Nederland, vlucht Willem naar zijn ouderlijk huis in Dillenburg.

23 MEI 1568

Willems broer Adolf van Nassau sneuvelt bij Heiligerlee.

9

5 APRIL 1566 Smeekscrift der Edelen: 200 edelen, onder wie Lodewijk van Nassau, pleiten onder andere voor het matigen van de kettervervolging.

10 AUGUSTUS-OKTOBER 1566

Tijdens de Beeldenstorm worden katholieke kerken geplunderd en beschadigd. Indirect begin van de Opstand.

AUGUSTUS 1567

Alva arriveert in de Nederlanden met 10.000 soldaten.

1568 Willem en zijn broers Lodewijk en Adolf vallen op drie plekken de Nederlanden binnen.

1571 Nadat zij overspel heeft gepleegd met Jan Rubens, verstoot Willem Anna van Saksen. Ze overlijdt op 18 december 1577.

17 APRIL 1571 In een tekst wordt Willem voor het eerst Vader des Vaderlands genoemd.

EIND 1573 De formeel nog katholieke Willem wordt nu echt calvinist.

1574 Lodewijk en Hendrik van Nassau sneuvelen op de Mookerheide.

10

EIND 1571-72 Het Wilhelmus wordt geschreven, een marslied over Willems gewetensstrijd gedurende de Opstand.

1573 Val van Haarlem. Ontzet van Alkmaar.

18 DECEMBER 1573 Alva verlaat de Nederlanden.

15 MAART 1580 Filips de Tweede verklaart Willem vogelvrij.

1 APRIL 1572 De watergeuzen veroveren Den Briel. Meerdere steden scharen zich achter de Opstand.

8 NOVEMBER 1576 Met de Pacificatie van Gent verenigen de Nederlandse gewesten zich in een verbond. Ze willen Willem van Oranje als leider en eisen het vertrek van de Spaanse soldaten.

12 JUNI 1575 Willem huwt de Franse Charlotte de Bourbon, nu om de banden met Frankrijk aan te halen. Ze overlijdt op 5 mei 1582.

12 APRIL 1583 Willem huwt de 27-jarige weduwe Louise de Coligny.

26 JULI 1581 Met het Plakkaat van Verlatinghe zet een aantal Nederlandse gewesten Filips de Tweede af als heerser.

1581 Willem publiceert zijn Apologie, een rechtvaardiging van zijn strijd tegen Spanje.

1 Hoe een Duitse Nassau Nederlander wordt

Met een stuurse blik tuurt Anna van Saksen naar boven. Het gouden borduursel op het baldakijn en de gordijnen van het hemelbed werken haar op de zenuwen. Gefrustreerd plukt ze aan het rode fluweel van het beddengoed. Hoe anders is het buiten haar stille kamer. Daar klinken de hoeven van zevenhonderd paarden, en het gerinkel van glas, servies en zilverbestek dat wordt uitgepakt. De geluiden overstemmen het zachte gehuil van een baby.

Het voorouderlijk slot van haar echtgenoot in het Duitse Dillenburg vult zich met bezoek, de ene gast nog prominenter dan de andere. Straks zullen ze een lange stoet vormen naar de kerk in het dal. Daar wordt haar zoon gedoopt. Als vrouw mag Anna zelf er niet bij zijn. En dat terwijl zij hem ter wereld heeft gebracht, de *spare* – een tweede zoon die haar echtgenoot kan opvolgen. Maurits heet hij, de naam van haar vader, en van haar eerste overleden zootje.

Na de doop zal het bezoek zich tegoed doen lekkernijen, midden op de tafels staan twee pauwen en vijf kapoenen als pronkstuk. Anna's man Willem heeft alles uit de kast gehaald om indruk te maken.

Ze zijn niet erg gelukkig samen. Zal hun relatie beter worden nu er een erfgenaam is geboren? Anna heeft er een hard hoofd in. Ze heeft een hekel aan het kille Dillenburg, waar regen en mist over de kale bomen en eindeloze bossen hangen, waar ze geen eigen hofhouding mag voeren en voor alles toestemming moet vragen aan haar schoonfamilie.

Ze weet dat Willem regelmatig vreemdgaat. Daarbij schittert hij ook nog door afwezigheid in de zes jaar dat hun huwelijk nu duurt, want als een van de hoogste edellieden in de Nederlanden heeft hij overal verplichtingen. Bovendien is hij langzaam maar onherroepelijk in conflict geraakt met zijn heer, Filips de Tweede, koning van Spanje. Dat is waarom ze het doopfeest hier in Dillenburg vieren, en niet aan hun hof in Breda.

Na acht dagen is het feesten en drinken voorbij. Het vuur onder de braadspitten is gedoofd, het bezoek vertrekt. En de vrouwen die zijn ingehuurd om de was van de gasten te doen zijn weer naar huis gestuurd.

Anna krijgt nog een laatste preek van haar oom: ze moet toch echt minder opvliegend zijn. Een paar weken later hoort Willem dat al zijn bezittingen in de Nederlanden in beslag zijn genomen. Het is het begin van een conflict dat aan de basis staat van het huidige Nederland – en onze relatie met de familie Oranje-Nassau.

STAMBOOM

Engelbrecht van Nassau (~1370 - 1442) ... Ⓞ ... **Johanna van Polanen** (1392 - 1445)

Willem 'de Rijke' van Nassau (1487 - 1559) ... Ⓞ ... **Juliana van Stolberg** (1506 - 1580)

Willem de Eerste van Oranje (1533 - 1584)

Jan van Nassau (1536 - 1606)

Lodewijk van Nassau (1538 - 1574)

Adolf van Nassau (1540 - 1568)

Hendrik van Nassau (1550 - 1574)

Anna van Egmond (1533 - 1558)

- Maria (1553 - 1555) †
- Filips Willem (1554 - 1618)
- Maria (1556 - 1616)

Anna van Saksen (1544 - 1577)

- Anna (1562) †
- Anna (1563 - 1588)
- Maurits August Filips (1564 - 1566) †
- Maurits (1567 - 1625)
- Emilia (1569 - 1629)

Charlotte de Bourbon (~1546 - 1582)

- Louise Juliana (1576 - 1644)
- Elisabeth (1577 - 1642)
- Catharina Belgica (1578 - 1648)
- Charlotte Flandrina (1579 - 1640)
- Charlotte Brabantina (1580 - 1631)
- Emilia Secunda Antwerpiana (1581 - 1657)

Louise de Coligny (1555 - 1620)

- Frederik Hendrik (1584 - 1647)

Eva Elinx (maîtresse)

- Justinus (bastaardzoon)

In de eeuwen na het huwelijk van Engelbrecht van Nassau en Johanna van Polanen in 1403 breidt het familiebezit van de Nassaus (rood) zich uit in de zeventien Nederlandse provinciën (oranje), maar ook in het Heilige Rooms-Duitse rijk.

- Bij de geboorte van Willem van Nassau op 24 april 1533 is er niets wat erop wijst dat zijn verre verwant en naamgenoot Willem-Alexander bijna zes eeuwen later op de Nederlandse troon zal komen. Willem is een zoon van de Duitse graaf Willem 'de Rijke' van Nassau. Diens graafschap Nassau is een van de tientallen zo niet honderden vorsten- en hertogdommen, graafschappen, steden en kerkelijke eenheden die samen het Heilige Roomse Rijk vormen. Sinds een handige verbintenis in het begin van de vijftiende eeuw heeft de familie ook bezittingen en rechten in de Nederlanden, waaronder een huis in Brussel dat later een paleis zal worden, en een aantal heerlijkheden waarvan Breda de belangrijkste is. Zo'n heerlijkheid is geen eigendom, maar het recht om een gebied in naam van de eigenaar te besturen en er bijvoorbeeld belasting te heffen.

Door erfenissen en huwelijken heeft de familie steeds meer grond en macht in haar bezit gekregen. Groei is voor de adel min of meer een plicht, en de enige manier om de dynastie in stand te houden. Stilstand is geen optie – het is eten of gegeten worden. En dat groeien gaat de Nassaus goed af. In de zestiende eeuw zijn ze een van de rijkste en machtigste families in de Nederlanden.

Als Willem elf jaar is, erft hij van zijn volle neef René van Chalon ook nog eens een heus vorstendom: Orange, in Frankrijk. Het is piepklein en Willem zal het nooit bezoeken. Maar hij mag zich voortaan wel prins van Oranje noemen, en hij staat daarmee aan de top van de Nederlandse adel.

ANNA VAN SAKSEN

DWARS EN TEMPERAMENTVOL

Wanneer Anna in 1544 wordt geboren in het paleis van Dresden, staan de sterren gunstig. Haar vader is keurvorst Maurits van Saksen. Hij is een van de machtigste mannen in het Heilige Roomse Rijk, een politiek verband van een heleboel kleinere gebieden die geregeerd worden door een Duitse vorst, edelman of de Kerk.

Anna lijkt echter op de hielen gezeten door de dood. Haar broertje sterft op jonge leeftijd, en als ze acht jaar is, sneuvelt haar vader in een veldslag. Op haar tiende overlijdt haar moeder. Anna is de enige erfgename en wordt opgevoed aan het niet al te warme hof van haar oom, keurvorst August.

In 1561 trouwt Anna van Saksen met Willem van Oranje. Hij heeft er dan al een jaar onderhandelen op zitten met Anna's oom August, een van de machtigste mannen van Duitsland. Willem heeft hoop: hij is geen slechte partij. Hij is charmant en knap, en heeft een goede carrière opgebouwd. Anna heeft het temperament van haar overleden ouders geërfd – die stonden bekend om hun driftbuien. Ze weigert in eerste instantie de prins te ontmoeten. Als ze hem uiteindelijk toch ontvangt, is het volgens de overlevering van haar kant liefde op het eerste gezicht.

Van haar eerste drie kinderen met Willem van Oranje overlijden er twee

Anna van Saksen rond 1560.

op jonge leeftijd, waardoor Anna in een diepe depressie belandt. Ze heeft zelfmoordgedachten en gaat zich te buiten aan wijn. Ze voelt zich verwaarloosd door haar man, die maîtresses heeft. Toch krijgt ze nog drie kinderen van hem, die wel in leven blijven.

Volgens de overlevering begint ze een liefdesrelatie met Jan Rubens, vader van de schilder Peter Paul Rubens. Als Willem dit te weten komt, verstoot hij Anna. Ze betaalt de hoogste prijs. Haar kinderen worden haar afgenomen. Uiteindelijk wordt ze gevangengezet in een dichtgemetseld kamertje in het voorouderlijk paleis, waar haar eten door een luikje naar binnen wordt geschoven.

Anna verliest haar verstand en sterft in 1577, tweeëndertig jaar oud, in eenzame opsluiting, waarschijnlijk aan verwaarlozing.

In de geschiedschrijving is Anna hard aangepakt vanwege haar overspel. 'Mismaakt van lichaam, en bedorven van ziel,' schrijft de negentiende-eeuwse historicus J.J van der Horst over

haar. Maar recent onderzoek laat haar eerder zien als een sterke en onafhankelijke vrouw, die zich vanwege haar temperament onmogelijk maakte.

Hartstochtelijk katholiek

- Niet alleen de Duitse gebieden, maar heel Europa is versnipperd. En ook op Europees niveau is er een dynastie die zich omhoog heeft weten te werken: de Habsburgers. In de loop van de vijftiende en zestiende eeuw erft en verwerft dit huis grote delen in Europa en overzee, waaronder de Nederlanden.

In de eerste helft van de zestiende eeuw probeert de Habsburgse heerser Karel de Vijfde in dit rijk wat orde en eenheid te scheppen. Dat doet hij door op verschillende

plekken het bestuur te centraliseren. Zo zorgt hij er in 1549 voor dat zeventien Nederlandse provincies uitsluitend samen zijn over te erven, en dat ze een centraal bestuur in Brussel krijgen.

Wanneer Willem van Nassau prins van Oranje wordt, eist Karel dat hij naar Brussel komt. Zo kan hij een oogje op de jongen houden en ervoor zorgen dat hij een degelijke katholieke opvoeding krijgt. Willems ouders zijn protestants – voor de hartstochtelijk katholieke Karel is dat een verschrikking.

In Brussel leert Willem hoe hij zijn bezittingen moet beheren en bekwaamt hij zich in schermen, paardrijden en dansen. Op zijn zestiende kan hij beschikken over zijn eigen hof in het Nassaupaleis op de Brusselse Koudenberg. Jarenlang dient hij vanuit hier zijn heer. Hij vecht voor Karel de Vijfde tegen Frankrijk en onderhandelt over

Als Karel de Vijfde (midden) in 1555 afstand doet van zijn troon, steunt hij op de schouder van Willem van Oranje.

Het kasteel van Breda, waar Willem van Oranje en Anna van Egmond in de beginjaren van hun huwelijk wonen.

EEN WIRWAR AAN TITELS

18

Adellijke titels zijn in de tijd van Willem van Oranje van levensbelang. Ze bepalen wie je bent, en wat het aanzien is van jouw dynastie. Een titel geldt in heel Europa – en is daarmee belangrijker dan een nationale identiteit, die in deze periode nog nauwelijks ontwikkeld is.

Titels vormen een ondoordringbare hiërarchie. Een prins kijkt neer op een hertog, een hertog op een markies, een markies op een graaf, een graaf op een burggraaf, een burggraaf op een baron, een baron op een ridder, en die weer op de laatste in adellijke rang: de jonkheer. Gelukkig voor die jonkheer heeft hij een geheel titelloos volk om op neer te kijken.

Willem van Oranje kan neerkijken op iedereen. Hij zwemt in de titels. De belangrijkste is die van prins, weliswaar van een piepklein prinsdom, maar toch: een prins, en wel de enige in de Nederlanden. Dat betekent dat hij aan niemand verantwoording hoeft af te leggen, behalve aan de koning van Spanje, Filips de Tweede, die ook heerser is over de Nederlanden.

Verder is Willem graaf van Nassau, van Katzelnbogen, Vianden, Dietz, Buren, Lingen en Leerdam. Ook is hij markies, van Veere en Bergen op Zoom. Hij is burggraaf van Antwerpen, en ten slotte baron van Breda en IJsselstein, Diest en Cuyck. Hij zou op zijn lauweren kunnen rusten, maar hij doet dat niet.

- ▶ vrede. De Habsburgse heerser waardeert de inzet van zijn pupil. Hun band is hecht: tijdens de plechtigheid die in 1555 wordt gehouden wanneer Karel aftreedt, steunt deze bij binnenkomst op Willems schouder.

Karels zoon en opvolger Filips de Tweede bevordert Willem in 1559 tot stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht. Maar hun relatie wordt al snel minder harmonieus.

KROONJUWELEN

WILLEMS WIJNPINT

Deze wijnpint bevindt zich in Museum het Zwanenbroedershuis aan de Hinthamerstraat in Den Bosch. De Zwanenbroeders vormen sinds het begin van de veertiende eeuw een elitair genootschap, waar Willem in 1566 lid van wordt. Ieder lid heeft zijn eigen wijnpint. Wijn is een statussymbool: alleen de adel, de geestelijkheid en de hoge burgerij drinken wijn. En wel dagelijks.

Willem is een groot wijnliefhebber. Aan zijn hof in Brussel nodigt hij dagelijks 160 gasten uit voor het eten. Daar gaat veel geld naartoe: hovelingen drinken gemiddeld 2,4 liter wijn per dag. Volgens ooggetuigen spuiten Willems fonteinen wijn. Zijn braspertijen verschaffen hem een groot netwerk. Iedereen wil zijn vriend zijn.

Wie zich verdiept in de Zwanenbroeders, ontdekt een Harry Potter-achtig gezelschap dat bij maar weinigen bekend is. Oorspronkelijk katholiek, bestaan de Zwanenbroe-

ders inmiddels uit katholieke en protestantse leden, die een vooraanstaande maatschappelijke positie innemen. Koningin Juliana en haar man prins Bernhard zijn Zwanenbroeders geweest. Op dit moment voeren prinses Beatrix en koning Willem-Alexander de titel. Het is niet bekend hoe vaak zij de genootschapsbijeenkomsten bijwonen.

In de eeuwenoude statuten staat dat de broederschap de 'onderlinge christelijke saamhorigheid en de broederlijke band' wil bevorderen, maar ook dat ze 'daarbij steeds oog houdt voor de ontwikkelingen en problemen in de moderne tijd'.

STADHOUDER EN VORST

In de vroege geschiedenis van de Nederlanden zijn er een paar essentiële begrippen waarvan de lading nu niet meteen duidelijk is; 'soeverein vorst' en 'stadhouder' bijvoorbeeld. Een soeverein vorst of landsheer is iemand die onafhankelijk de macht uitoefent over een gebied. Hij hoeft niemand te gehoorzamen. Over de Lage Landen heersen eerst de hertogen van Bourgondië en vanaf 1482 de Habsburgers. Beide dynastieën krijgen steeds meer gebied in handen.

Om het makkelijker te maken grote gebieden te besturen, kan een landsheer ervoor kiezen om iemand te benoemen die in zijn plaats in een bepaald domein het gezag uitoefent: een stadhouder. Het woord stadhouder betekent letterlijk 'plaatsvervanger'. Filips de Tweede benoemt Willem van Oranje in 1559 tot stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht - de andere gewesten hebben een andere stadhouder. Maar omdat Willem in 1544 het onafhankelijke prinsdom Orange heeft geerfd mag hij zich ook soeverein vorst noemen. Deze titel, prins van Oranje, is daarom heel belangrijk voor de familie.

Gewesten

De stadhouder wordt dus benoemd door de vorst, maar raakt uiteraard ook verbonden met het specifieke gebied dat hij bestuurt. Die gebieden heten in de Nederlanden gewesten. De Nederlanden tellen halverwege de zestiende eeuw zeventien gewesten, ook wel provinciën genoemd.

Tijdens de opstand tegen Spanje en de Habsburgers scheiden de zeven noordelijke gewesten zich in 1581 af van de zuidelijke, die later ook wel de Zuidelijke Nederlanden of Katholieke Nederlanden worden genoemd. Dit zijn Friesland, Groningen, Holland, Zeeland, Gelderland, Utrecht en Overijssel/Drenthe. Al in 1572 heeft het gewest Holland zelfstandig Willem van Oranje tot stadhouder benoemd - voorheen mocht alleen de vorst dat doen. De andere gewesten volgen.

Staten

Alle gewesten hebben hun eigen Statenvergadering. Hierin komen afgevaardigden van de verschillende standen (adel, burgerij en geestelijkheid) en steden bij elkaar. De Staten kunnen onderhandelen met de landsheer over inspraak en bepaalde voorrechten (privileges), zeker als hij geld nodig heeft. Dat is vaak de reden dat de vorst de afzonderlijke Staten bij elkaar roept in een grote vergadering, die de Staten-Generaal wordt genoemd. De eerste keer is dat in 1464.

Wanneer de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden onafhankelijk wordt en doorgaat zonder vorst, benoemen de Staten voortaan de stadhouder. Ze hebben een stadhouder nodig omdat deze ook militair leider is en de Republiek nog in